

Kan du se hvad jeg sagde?

Tegnsprog – et dansk mindretalssprog som de fleste fascineres af, men som de færreste kender til.

Af Thomas Troelsgård

De fleste der ser døve bruge tegnsprog, bliver fascineret af sproget – af at man kan kommunikere sprogligt uden at bruge hverken lyd eller skrift. Selve tegnene udføres med hænderne, men også mundbevægelser, ansigtsudtryk og kropsholdning bidrager til det sproglige udtryk.

Tegnsprog har intet standard-skriftsprog, så det er udelukkende et "talt" sprog, og for danske døve der er vokset op med dansk tegnsprog som modersmål, føles skrevet dansk på mange måder som et "første fremmedsprog", da de ikke kan koble det direkte til deres førstesprog. Det kan de høre trods alt, selvom skrevet og talt dansk adskiller sig på mange måder.

Tegnsprog har tidligere været behandlet her i *Mål og Mæle* (14. årgang, nr. 3), i Elisabeth Engberg-Pedersens "Min datter er en mand", hvor nogle grammatiske ligheder mellem dansk tegnsprog og japansk beskrives.

Tegnsprogs opståen

Ved kommunikation blandt døve, og mellem døve og hørende, har håndtegn og gestus altid været naturlige hjælpemidler. Tegnsprog som hele, egentlige sprog der rækker ud over en enkelt familie, landsby eller generation, er dog først for alvor opstået i forbindelse med etableringen af

døveskoler. På døveskolerne opstod tegnsprogs miljøer, hvor grunden til de forskellige landes tegnsprog blev lagt. Sproget fik her de vækstmuligheder det ikke kunne få så længe det kun blev brugt isoleret i bestemte familier eller lokalsamfund. Sproget udviklede sig; det fik en fastere grammatisk struktur, og det fik tegn ikke kun for praktiske hverdagsforhold, men også for følelser, abstrakte begreber osv.

De første døveskoler blev oprettet i Sydeuropa i 1500-tallet. I Danmark blev den første døveskole oprettet i 1807 af lægen Peter Atke Castberg (1779-1823). I kølvandet på oprettelsen af døveskoler voksede en stærkere fællesskabsfølelse frem blandt døve. I løbet af 1800-tallet blev der i Danmark således dannet flere døveforeninger, der, ud over at fungere som sociale netværk, også fik en vigtig rolle som tegnsprogsfristeder, idet tegnsprog i flere perioder har været ugleset af døvelærere og talepædagoger, der mente at brugen af tegnsprog hæmmede indlæringen af dansk.

Hvor kommer tegnene fra?

Tegnsprogs "ord", selve tegnene, er opstået ad mange forskellige veje. En del er direkte koblet til deres betydning, som når f.eks. betydningen 'jeg' udtrykkes ved at man peger på sig

selv, eller 'øje' udtrykkes ved at pege på øjet.

'Øje'

En anden gruppe af tegn viser vha. håndens form og stilling en stiliseret form af det de betegner. Denne gruppe har altså samme ikoniske (dvs. indholdsefterlignende) karakter som man kender fra hieroglyffer eller kinesiske skrifttegn. Som eksempler kan nævnes tegnene for 'træ' og 'stå'.

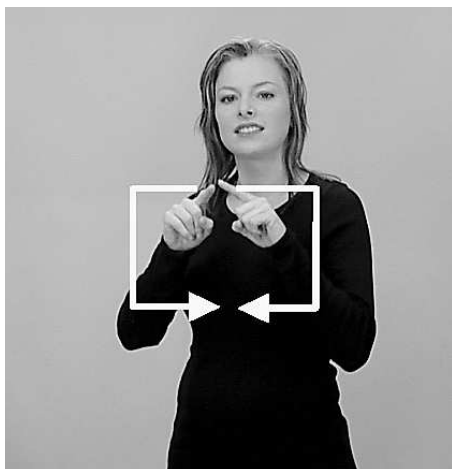

'Træ'

'Stå'

En tredje gruppe tegn afbilder genstandes former ved at markere eller tegne dem i luften. F.eks. kan et rektangel tegnet i luften udtrykke betydningen 'vindue'.

'Vindue'

Endnu en gruppe, der typisk betegner handlinger, er dannet som en slags mimen af den pågældende handling, f.eks. tegnet 'drikke'.

'Drikke'

En stor gruppe af tegn er i udtrykket baseret på et af ovennævnte principper, men dækker betydninger der kun indirekte, hvis overhovedet, kan udledes af tegnenes form. For endnu en stor gruppe tegn er koblingen mellem udtryk og indhold helt uigennemskuelig. En sådan arbitrær kobling mellem udtryk og indhold genfinder vi, bortset fra hos lydordene, i de talte sprog, hvor der jo ikke er noget i hverken lyd- eller skriftbilledet af

'Hedde/'navn'

f.eks. å der viser at ordet betyder 'vandløb'. Som eksempler på tegn fra denne gruppe kan nævnes tegnet for betydningen 'hedde/'navn', der udføres med en vinklet hånd ved hagen, eller tegnet for 'grøn', der udføres ved at den flade hånd føres skråt nedad og frem fra næsetippen, idet den samtidigt lukkes.

'Grøn'

Lånetegn og fremmedtegn

En del tegn er lånt fra andre tegnsprog, f.eks. tegnet for 'computer',

'Computer'

'Tv' (startstilling, bogstavet t)

der stammer fra amerikansk tegnsprog.

Også danske ord kan blive til tegn i dansk tegnsprog. Denne type indlån er foregået, og foregår stadig, via to typer af visuel gengivelse af talt og skrevet sprog: håndalfabetet og mundhåndsystemet. Håndalfabetet er et sæt af tegn der hver betegner et bogstav i alfabetet, mens mundhåndsystemet er et sæt af håndstillinger der i kombination med tydelig arti-

'Tv' (slutstilling, bogstavet v)

kulation muliggør mundaflæsning af talt dansk. En del af de tegn der er dannet på denne måde, bruges i en "ren" form, hvor tegnet omtrent svarer til et dansk ord stavet med håndalfabetet, f.eks. tegnet for 'tv', eller udtalt med mundhåndsystemet, f.eks. tegnet for 'nej'. Andre tegn har med tiden fjernet sig fra den lidt stive form der nøje følger det danske ord. F.eks. bruges på tegnsprog for betydningen 'selvfølgelig' et tegn hvori man genfinder mundhåndsystemets

'Selvfølgelig' (startstilling, s-lyd)

'Selvfølgelig' (slutstilling, blød g-lyd)

elementer for 's' og 'blødt g', men ingen spor af de mellemliggende lyde.

Dansk tegnsprog over for dansk

Dansk tegnsprog er et selvstændigt sprog. Det har sin egen grammatik. Det er heller ikke sådan at der til et bestemt dansk ord altid svarer et bestemt tegn. Omvendt kan man heller ikke altid gengive et bestemt tegns betydning med et bestemt dansk ord, og nogle tegn har betydninger som slet ikke kan oversættes direkte til dansk, men må omskrives eller forklares med flere ord. F.eks. findes der på tegnsprog et tegn der ofte kan oversættes med 'færdig', men som undertiden bedst kan gengives dækkende blot ved at bruge en datids- eller førnutidsform af det verbum tegnet beskriver. Dansk tegnsprog er dog stærkt påvirket af dansk; en del tegn svarer til danske ord, forstået på den måde at de bruges i stort set de samme betydninger, og ofte endda med en mundbevægelse der svarer til udtalen af de danske ord. Også mange udtryk fra dansk bruges oversat en til en i dansk tegnsprog.

En af forskellene i forhold til dansk skyldes de forskellige udtryksmedier. Det faktum at tegnsprog tales i rummet, gør at det står meget stærkt i forhold til dansk, når det drejer sig om at beskrive hvordan noget ser ud, bevæger sig, er placeret i forhold til noget andet osv. På dansk kan vi selvfølgelig godt beskrive f.eks. formen og størrelsen af et æble med ord som 'lidt ovalt' eller 'halvstort', men hvis vi skal være helt præcise, kommer vi ofte til kort, og må f.eks. bruge hænderne til at vise æblets form og

størrelse. Denne konkrete visning af hvordan noget ser ud er et integreret element i tegnsprog, og sproget har således enkle, præcise udtryk for f.eks. længdeangivelser for fisk på en trinløs skala fra sardin til præmielaks, der kan gengives ved hjælp af tegnene for 'lille' eller 'stor', justeret til den ønskede længde. På dansk må man derimod sno sig med f.eks. *lillebitte*, *mellemstor*, *30-40 cm* eller *enorm*.

Tegnsprog har som nævnt ikke noget standardiseret skriftsprog. En af sprogets svagere sider er derfor sjældent brugte begreber, f.eks. specielle faglige og tekniske udtryk. På dansk er disse ord fikseret i ordbøger, leksika, lærebøger osv., men på tegnsprog kan der undertiden være tvivl om hvilket tegn man skal bruge i en bestemt betydning. I sådanne situationer vil man typisk låne et dansk eller udenlandsk ord der dækker begrebet for at slå fast hvad der tales om. Et sådant lån foregår typisk ved at ordet staves med håndalfabetet, et element der er fuldt integreret i voksne døves tegnsprog, og som foregår lynhurtigt, så et ord gengives på væsentlig kortere tid end det ville tage at skrive det. Efter introduktionen af begrebet kan samtaleparterne så eventuelt enes om at bruge et bestemt tegn for det pågældende begreb i den konkrete kommunikationssituation, vel vidende at andre i en anden situation måske vil bruge et andet tegn. Også en sådan "forhandling" om og indførelse af et ad hoc-tegn er en etableret teknik i sproget og sker hurtigt og efter faste kommunikationsregler.

Ud over forskellen i selve udtryksmediet, et visuelt sprog over for et talesprog, er der også store grammatiske forskelle mellem dansk tegnsprog og dansk. Sætningsopbygningen er anderledes på tegnsprog, og modifikationer af et udsagn der på dansk udtrykkes ved brug af småord og modalverber, udtrykkes på tegnsprog typisk ved at tegnet ændres lidt, f.eks. ved at en bevægelse der i tegnets neutrale grundform udføres jævnt og lige, i stedet udføres sejt og langsomt, eller i en bue, eller i små ryk, eller gentaget hurtigt mange gange, osv. Sådanne tegnmodifikationer kan også udtrykke forskelle der på dansk kommer til udtryk gennem bøjning af ordene, f.eks. flertal, der på tegnsprog typisk udtrykkes ved at tegnet gentages et antal gange, hver gang rykket lidt mod højre.

Tegnsprog udnytter også rummet på andre måder. F.eks. kan det man taler om, introduceres og tildeles en bestemt plads i rummet, hvorefter referencer til det udtrykkes blot ved at man peger mod den valgte placering. Et andet rumligt element er brugen af såkaldte tidslinjer. F.eks. kan man ved at gentage et tegn langs en bestemt linje i rummet udtrykke at noget sker flere gange efter hinanden.

Dansk tegnsprog og andre tegnsprog

Der findes mange forskellige tegnsprog i verden, typisk mindst ét for hvert land. I lande med flere talte sprog findes der typisk et tilsvarende antal tegnsprog, ikke mindst på grund af den stærke påvirkning fra det omgivende talesprog. Således

har Finland både et finsk og et svensk tegnsprog, Belgien et flamsk og et fransk osv.

Lande med (tilnærmelsesvis) samme tale- og skriftsprog har ofte forskellige tegnsprog pga. kulturelle, geografiske og andre forskelle. Døve i England, USA og Australien bruger således tre forskellige tegnsprog, selvom de alle har engelsk som skriftsprog.

Ligesom blandt de talte sprog, findes der også blandt tegnsprog familier af beslægtede sprog. Disse familiers opståen og udvikling er ofte forløbet parallelt med udbredelsen af døveskoler, idet døveskolerne, som tidligere nævnt, fungerede som "sprogdyynamoer" for hele døvesamfundet. Med udgangspunkt i forskellige centre har familierne så bredt sig i mere eller mindre uforudsigelige netværk baseret på kontakter mellem døveskolerne. Fransk tegnsprog er således beslægtet med bl.a. dansk og amerikansk tegnsprog, i overensstemmelse med at de første døvelærere i Danmark og USA var på studieophold på døveskolen i Paris og bragte ikke blot pædagogiske principper, men også elementer fra fransk tegnsprog med i deres videre virke.

Det har været forsøgt at internationalisere tegnsprog gennem lanceringen af Gestuno, en slags tegnsprogenes esperanto. Gestuno har dog aldrig kunnet udkonkurrere de etablerede, mere helstøbte tegnsprog og lever i dag kun i skikkelse af en række "internationale tegn" som mange døve kender og bruger, når de er sammen med døve fra andre lande ved sportsstævner og lignende. Til gengæld har

amerikansk tegnsprog i nogen grad vundet hævde som fællessprog i internationale sammenhænge.

Trods forskellighederne tegnsprogene imellem er der nogle fællestræk der medvirker til at døve alligevel i en vis udstrækning kan kommunikere på tværs af sprogbarrierer. Som nævnt ovenfor er en af tegnsprogets stærke sider som visuelt-rumligt sprog dets mulighed for meget direkte og præcist at beskrive form, størrelse, placering, bevægelse, hastighed, retning osv. Denne kobling er fælles for alle tegnsprog, og det må formodes at tegnene for betydninger som f.eks. 'op', 'fremad', 'højre', 'næse', 'lillebitte', 'bred' og 'langsom' er, om ikke ens, så i hvert fald umiddelbart forståelige på næsten alle tegnsprog, hvilket jo absolut ikke er tilfældet for de tilsvarende ord i alverdens talesprog. Bevæger man sig væk fra dette helt basale niveau, hører lighederne dog hurtigt op, og hvis f.eks. en argentinsk og en polsk døv skal drøfte faglige detaljer vedr. hospitalsvæsen eller luftfart, vil de være lige så afhængige af tolkehjælp som to hørende i en tilsvarende situation.

Tegnsprog uden for døveverdenen

Ud over det "rene" tegnsprog der tales af døve og af hørende som er vokset op i familier med døve, findes der forskellige blandingsprog, hvor tegn, og evt. visse grammatiske elementer fra tegnsprog, bruges som visuel

understøttelse af talt dansk. Sådan tegnstøttet kommunikation bruges f.eks. ved kommunikation med døvblevne og hørehæmmede. Støttetegn bruges også i andre sammenhænge, f.eks. ved kommunikation med forskellige grupper af multihandicappede og udviklingshæmmede.

Se tegnsprog

Hvis man er interesseret i at se mere tegnsprog, kan man besøge Ordbog over Dansk Tegnsprog, en online-ordbog med næsten 2.000 tegn og over 3.500 eksempelsætninger, alt sammen optaget på video og frit tilgængeligt på internettet på adressen www.tegnsprog.dk.

Ordbogen tager udgangspunkt i tegnsprog, idet der for hvert tegn er anført et eller flere danske ord der gengiver tegnets betydning(er), men i praksis er der tale om en tegnsprog-dansk/dansk-tegnsprog-ordbog, da man både kan slå tegnene op via søgning på deres udførelse (håndform og artikulationssted), og via søgning på danske ord. Illustrationerne i denne artikel stammer fra Ordbog over Dansk Tegnsprog.

*Thomas Troelsgård (f. 1963)
Cand.mag. i russisk og datalingsvistik
Projektmedarbejder ved Ordbog over
Dansk Tegnsprog
Center for Tegnsprog og Tegnstøttet
Kommunikation
Professionshøjskolen UCC*